

lardır. Toynbee bunu isbat için Lybyer'in «Kanunî zamanında Osmanlı idaresi» adlı kitabından faydalanıyor. Fakat tanınmış tarihçi bu meselede bir kaç bakımdan aldanmaktadır: Osmanlılar kabile akını halinde gelip yerleşmiş değillerdir. Kendilerinden üç asır önce Anadoluya yerleşmiş olan Türklerin medeniyetine varis olmuşlardır. [F. Köprülü'nün «Osmanlı İmparatorluğunun menşei», «Bizans müesseselerinin tesiri», «Selçukilerde devlet teşkilâtı» adlı makalelerine bak: Millî tettebular, Türkiyat dergileri, birincisi fransızca kitap olarak çıkmıştır.] Fatih ve İkinci Bayezid zamanına kadar Osmanlılarda san'atlar hemen yalnız Türklerin elinde iken sonradan İmparatorluğa dahil unsurlar da girmeye başlamışlardır [Topkapı sarayı: Ehl-i-hiref defterleri]. 16 ve 17 inci asırlarda Anadoludan Rumeliye geçip yerleşen Türklerin yerini doldurmak için Rumeliden Anadoluya hıristiyanlar nakledilmiştir. [Ö. L. Barkan, Rumeliye yerleşmeye dair makaleleri ve Kanunî devri nüfus sayımına ait harita]. İstanbuldaki azınlıklardan bir kısmı da sonradan gelip yerleşmişlerdir [H. Z. Ülken, La formation des villes, etc., 1939]. Osmanlı imparatorluğunun hareketsizliğini Hint yolunun bulunmasında ve Yakın Doğu ticaret yolunun 17 inci asırdan sonra ehemmiyetini kaybetmesinde aramak daha doğru olur.

Toynbee yukarıda zikrettiğimiz diğer kitabının (Islam, the west and the future) adlı faslında [S. 184 - 212] bu medeniyetin inkırazından bahsederken, son asırdaki iki türlü reform hareketini işaret ediyor. Bunlardan Wehhabîler ve Sünnî'lerde rastlanan ve iptidai, faantik doktrine körü körüne bağlanan garb aleyhinde cereyana zealotizm diyor. Ona göre zealotler «devekuşu gibi kafalarını kumasokmak suretiyle görülmediklerini ve kurtulduklarını zannederler». Onca bu hareket neticesizdir İkinci cereyan Mısırdaki Mehmet Ali ve İstanbul'daki Selim III. zamanında başlıyan ve bugün Atatürk Türkiyesiyle inkişaf eden *herodianism* adını verdiği cereyandır. Bu cereyanın karakteri maziyle bütün rabitaları kesmek suretiyle garplılaşmaktır. Müellif bu cereyanın da kendi kendini inkâra gittiği için, başka bir yoldan başarısız olduğuna kanidir. Bu hareketlerin teferruatına ve islâm âlemindeki modernist cereyanlara Gibb'den çok az vukufu olan Toynbee, gerek tarihimiz gerek bugünkü devrimiz hakkında kabataslak ve umumî hükümler vermektedir. Bununla, Yakın Doğu'daki içtimaî hareketlerin apologie'sini yapmaya kalkmıyoruz. Fakat her halde bu hareketlerin doğru ve sakat cihetlerinin meydana çıkarılması için bu tarzda tarihî fantezilere değil etraflı sosyolojik tetkiklere ihtiyaç vardır. Yalnız şu noktayı hemen işaret edelim ki eserini hıristiyanlık apologie'si ile bitiren İngiliz tarihçisi (S. 224 - 252) islâmiyet hakkında da çok müsamahalı ve iyi görüşlüdür. Meselâ kast ve yabancılık fikirlerini kaldırmak suretiyle bu dinin milliyetçiliğe zemin hazırladığını kabul ediyor.

W. C. SMITH: *MODERN TURKEY, ISLAMIC REFORMATION*, Typed, Summer, 1951, Montreal, Canada, sh. 41. —

Müellif «Türkiye halkı müslümandır» diye söze başlıyor. Ona göre bir taraftan garplı talebeler, diğer taraftan başka müslüman kavimleri bu hususta yardımcı bir fikir yaymaktadırlar. Fakat memleketi yakından görünce Türkiyenin yalnız müslüman değil, son asırlar içinde islâm âlemini ayakta tuttuğu ve bu âlemin başı olduğu anlaşılıyor. Cumhuriyet Türkiyesinin islâm doktrinini terkettiği

hakkındaki kanaat bu memleket halkı üzerinde hiç bir ciddî tetkike dayanmadan Batıda ve Doğuda verilmiş olan sathî bir hükümdür. Anadolu köylüleri muhafazakârdırlar. Bununla beraber Türk aydınlarının bu meseleye karşı aldıkları vaziyet oldukça farklıdır. Mühim bir kısmı son 30 yıl içinde yapılan içtimaî reformlar dine aykırı olarak karşılanmamıştır. Bunlar yalnızca skolastik zihniyetten ve clerical sınıftan kurtuluş gibi görülmüştür. Fakat bazılarınca bu hareketlerde dinî terbiyeye karşı alâkasızlık uyandıracak bir ırrat vasfı vardır.

Türkiyede garplılaşıma hareketi sathî bir mukallidlik derecesinde kalmamıştır, derindir ve esasları kabul edilmiştir. Bu hususta Mısır müslümanlarının hareketi ile tezat teşkil etmektedir. Türkler şuurlu ve ciddî olarak dinde hususî ve halli güç bir mesele görmektedirler: modern cemiyet ile gelenekleri ve varis oldukları din arasındaki münasebeti düşünüyorlar. İslâm âleminde böyle bir meseleyi ehemiyetle ele alan yalnız bu memlekettir. Diğer bir mesele de şudur: hristiyan olmıyan bir millet garp medeniyetinin bir uzvu olabilir mi? Mesele derinleştirilmiştir. Bu hususta Türkler bazı hal çareleri bulmuşlardır. Nitekim Japonlar da hristiyan olmadan garp medeniyetinin bir uzvu olmuşlardır. Meselâ Gökâlp Fransızlar ve Almanların ayrı kültürlerle sahip oldukları halde aynı medeniyete mensup olmaları gibi, Türklerin de ayrı kültürleri olduğu halde garp medeniyetine mensup olduğunu söylemektedir. Türkler garp medeniyetinin uzvu olmakla beraber dinlerini muhafaza eder görünüyorlar. Fakat henüz ikilik ortadan kalkmış değildir. Bugünkü hayat şartlarına göre dine nasıl bir inkişaf vermek lâzımgeldiğini düşünüyorlar ve bu ihtiyacı hissediyorlar. Hattâ - kendi tâbirleriyle - bir Luther çıkacak olursa aydınlar arasında kendisine pek çok taraftar bulacaktır. Fakat hissî ve ilmî bakımlardan duyulan bu ihtiyacın fiil halini alıp alamıyacağı şimdiden kestirilemez.

ABD-AL-FATTAH İBRAHİM: *DİRASAT Fİ'L-İCTİMA*, matbaat al-râbîta, Bağdad, 1950 (1370), shf. 322. —

Bağdat Edebiyat fakültesi (*Kulliyat-al-âdab*) Profesörlerinden A. İbrahim'in yazdığı bu sosyoloji manüel'i - yanılmıyorsak - Irakta telif edilmiş olan ilk sosyoloji kitabıdır. Müellifin bibliyografyası İngiliz sosyolojisi ile yetmişmiş olduğunu ve en yeni eserleri tanıdığını gösteriyor.

Birinci fasıl sosyolojinin (*ilm al-ictîma*) mevzuu ve usulüne tahsis edilmiştir. Müellif burada ilk çağ mütefekkirlerindeki cemiyet görüşlerinden başlıyor. İlk cemiyet telâkkilerini Yunan filozoflarında buluyor. Bu münasebetle sophiste'leri, Eflâtun ve Aristoyu, Orta çağı ve katolik kilisesini gözden geçiriyor. Machiavel ve içtimaî mukavele nazariyesini nihayet Montesquieu ve Hume'de başlayan naturalist görüşü sosyolojinin hazırlıkları olarak zikrediyor. 19 uncu asırda Alman romantikleri, Aug. Comte, Darwin ve Spencer cemiyet âleminin temellerini atmışlardır. Bu fasılın son kısmında müellif sosyolojinin mevzuunu ve yeni cereyanları gözden geçiriyor. Bunlar arasında bilhassa Hobhouse, Mc Dougall ve Ginsberg gibi yeni İngiliz sosyoloğları üzerinde duruyor. Hâdiselerin bir process halinde tetkikine taraftar olanlara meylediyor ve istikra metodunu en emin yol görüyor.